

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “พัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี” ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยแบ่งสาระสำคัญได้ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

แนวคิดสถาบันนิยม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

จากการสำรวจวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดอัตลักษณ์ของอภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2546) อภิญญาได้แบ่งแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ อัตลักษณ์ในแนวคิดสมัยใหม่ (Modernism) และอัตลักษณ์ในแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ดังนี้

1. อัตลักษณ์ในแนวคิดสมัยใหม่ ทฤษฎีสังคมตามแนวคิดสมัยใหม่มีลักษณะเป็นทฤษฎีในระดับมหภาค (Grand Theory) ที่มุ่งแสวงหากฎสากล (Universal Law) เพื่ออธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ แนวคิดอัตลักษณ์ของทฤษฎีสมัยใหม่จึงเชื่อในแนวคิดที่เรียกว่าสารัตถะนิยม (Essentialism) นั่นก็คือเชื่อว่าธรรมชาติของสังคมมนุษย์มีคุณสมบัติอะไรบางอย่างที่เป็นธาตุแท้ดำรงอยู่ และสิ่งนี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ที่เราเห็นจากภายนอก อภิญญาได้สำรวจแนวคิดของนักวิชาการที่เป็นตัวแทนของกลุ่มอัตลักษณ์ในแนวคิดสมัยใหม่ ดังนี้

ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เสนอแนวคิดการก่อรูปของอัตลักษณ์ของปัจเจกโดยวางบนฐานของอัตลักษณ์ทางเพศ คือแม่ลักษณะทางกายภาพจะเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดให้มากที่สุด แต่อัตลักษณ์ทางเพศก่อตัวขึ้นมาจากโครงสร้างจิตวิทยา การก่อตัวของอัตลักษณ์มี 2 ประการ คือ ปมโอดิปัส (Oedipus Complex) และความกลัวการถูกตอน (Fear of Castration) อัตลักษณ์และพัฒนาการของบุคลิกภาพในทฤษฎีของฟรอยด์จึงมีศูนย์กลางอยู่ที่อัตลักษณ์ทางเพศ บุคลิกภาพของปัจเจกเป็นกระบวนการแห่งความขัดแย้งของโครงสร้างทางจิตทั้งสามระดับ คือ กลไกการปกป้องตนเอง (Defense Mechanism) การเก็บกด (Repression) และการทดแทน (Displacement) หรือการ

ชดเชย (Compensation) ภาพปึงเจกของฟรอยด์จึงเป็นปึงเจกที่ไม่มีเอกภาพ (Split Self) อัดลักษณะที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์ของพลังที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างชั้นต่าง ๆ ของจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก

ส่วนอีริก อีริกสัน (Erik Erikson) ในฐานะที่เป็นนักจิตวิทยาเช่นเดียวกับฟรอยด์ก็เห็นว่าการก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดทั้งชีวิต และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้ อีริกสันเลือกใช้คำว่าอัตลักษณ์ (Identity) แทนคำว่าบุคลิกภาพ โดยเลือกเน้นที่บทบาทของอัตตา (Ego) มากกว่าบทบาทของจิตใต้สำนึก และให้ความสำคัญต่อเสรีภาพในการเลือกของปึงเจกแต่ละคนในการรับผิดชอบค่อทางเลือกในชีวิตและรูปแบบอัตลักษณ์ที่ตนเลือกเป็น อัตลักษณ์ของอีริกสันเน้นการบูรณาการและคุณภาพของพลังที่ขัดแย้งกัน อัตลักษณ์จึงเป็นแก่นแกนของบุคคลที่มีความต่อเนื่องของคุณสมบัติ และเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องระหว่างปึงเจกชนและสังคม

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) นั้นให้ความสำคัญกับตัวกำหนดเชิงโครงสร้างมากกว่าปึงเจก ซึ่งโครงสร้างในที่นี้หมายถึง โครงสร้างสังคมของกระบวนการผลิต แต่ในอัตลักษณ์ของปึงเจกนั้น ต้องพิจารณาจากตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในสังคม ก็คือมโนทัศน์ของชนชั้น (Class) นั่นเอง ดังนั้นชนชั้นจึงเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ปึงเจกและเป็นตัวเชื่อมปึงเจกเข้ากับโครงสร้าง ดังจะเห็นได้จากที่คาร์ล มาร์กซ์ชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตสำนึกว่ามนุษย์จะกลายเป็นผู้กระทำการที่มีความหมายก็เพียงเมื่อเขาตระหนักถึงอัตลักษณ์ทางชนชั้นของตนเองเท่านั้น

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ก็มีมุมมองเช่นเดียวกับคาร์ล มาร์กซ์ คือ ไม่ใช้การวิเคราะห์ระดับปึงเจก แต่อยู่ที่ระดับกลุ่ม แต่แมกซ์ เวเบอร์ใช้วิธีการสร้างตัวแบบเชิงอุดมคติธรรมที่เป็นแนวคิดบริสุทธิ์ (Ideal Type) ในการวิเคราะห์อัตลักษณ์แบบต่าง ๆ ดังนั้นเขาจึงศึกษาพัฒนาการทางสังคมของอัตลักษณ์กลุ่มต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ทางศาสนาเป็นสำคัญ แมกซ์ เวเบอร์สนใจพลังทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างแบบแผนของบุคลิกภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มต่าง ๆ เขาได้สร้างตัวแบบอัตลักษณ์ที่ได้แรงบันดาลใจทางศาสนาหลาย ๆ ตัวแบบด้วยกัน ในตัวแบบเหล่านั้นเขาศึกษาอิทธิพลของบุคลิกภาพเหล่านั้นว่ากำหนดทิศทางของพฤติกรรมทางโลกอย่างไร และอีกด้านหนึ่งก็ศึกษาตัวกำหนดทั้งโครงสร้างการเมือง การเก็บภาษี ตลาด กลุ่มอำนาจ โครงสร้างระบบเศรษฐกิจว่าสิ่งเหล่านี้เป็นบริบทเชิงโครงสร้างการเกิดอัตลักษณ์ทางศาสนาอย่างไร กล่าวโดยสรุปแล้วแมกซ์ เวเบอร์พยายามชี้ให้เห็นการกำหนดซึ่งกันและกันของแบบแผนของบุคลิกภาพและโครงสร้างสังคม

เกอร์ก ซิมเมล (Georg Simmel) ก็เห็นเช่นเดียวกันว่าสังคมไม่ได้เป็นอิสระจากปึงเจก แต่เขามองว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างปึงเจก สังคมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างปึงเจกและสังคมในแง่ลบ คือ

เขาเห็นว่าความเหมือนกันซึ่งเป็นอัตลักษณ์ ทำให้คนมารวมกลุ่มกัน

ชาร์ลส์ คูลีย์ (Charles Cooley) เห็นว่าอัตลักษณ์คือสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเช่นเดียวกับแมกซ์ เวเบอร์ และเกอร์ก ซิมเมล แต่ชาร์ลส์ คูลีย์มองว่าสังคมเกิดจากการผสมผสานของอัตลักษณ์ของปัจเจกซึ่งเขาเรียกว่าตัวตนเชิงจิต (Mental Selves) ของคนหลาย ๆ คนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นชาร์ลส์ คูลีย์จึงให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทางสังคม และเห็นว่ากลุ่มสังคมที่ใกล้ชิดปัจเจกมากที่สุด เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน เป็นสิ่งแวดล้อมที่สามารถดึงเอาคุณสมบัติด้านบวกต่าง ๆ ออกมาจากปัจเจกได้

จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) เห็นว่าอัตลักษณ์เกิดจากกลไกสำคัญคือการเรียนรู้ที่จะสวมบทบาท (Role-taking) ของผู้อื่น โดยมีหัวใจสำคัญในการเรียนรู้ก็คือภาษา เนื่องจากภาษาเป็นช่องทางถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์และกฎเกณฑ์ร่วมของสังคม จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลในทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ของจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด ไม่ได้เป็นภาพที่มีความต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียว จากมุมมองของปัจเจกเองความรู้สึกเป็น “ตัวเรา” เป็นประสบการณ์ที่มีความต่อเนื่องลงเส้นคงวา ความรู้สึกต่อเนื่องนี้ของอัตลักษณ์เป็นผลมาจากการที่คนเรามีประสบการณ์ต่อร่างกายตนเองในฐานะเป็นองคาพยพที่เป็นกลุ่มก้อนเดี่ยว ตัวแปร เช่น อายุ เพศ อาชีพ ชั้นทางสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ คือมิติต่าง ๆ ที่ปัจเจกนิยามอัตลักษณ์ของตนในกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เวลาที่คือปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งของความรู้สึกต่อเนื่องของอัตลักษณ์ ในปัจจุบัน อคติ หรืออคติ มิติเวลาเป็นตัวหลอมและบูรณาการการกระทำต่าง ๆ ของคนให้เชื่อมต่อกันอย่างมีความหมาย ทำให้คนสามารถจัดระเบียบกับชีวิตได้อย่างมีระบบ

2. อัตลักษณ์ในแนวคิดหลังสมัยใหม่ แนวคิดหลังสมัยใหม่เกิดจากการวิพากษ์แนวคิดหลังสมัยใหม่ และได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ในความหมายใหม่ คือ อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทางสังคม (Constructionism) ตัวอย่างของนักคิดที่เป็นตัวแทนของแนวคิดอัตลักษณ์ของสำนักหลังสมัยใหม่ ในที่นี้จะนำเสนอมิเชล ฟูโก และสตรีนิม

มิเชล ฟูโก ได้นำเสนอแนวคิดอัตลักษณ์โดยชี้ให้เห็นถึงการผูกโยงของเหตุผลกับอำนาจองค์ความรู้ในแต่ละยุคสมัยจึงอยู่ภายใต้กรอบและมุมมองแบบหนึ่งที่เรียกว่า “วาทกรรม” ซึ่งเป็นกรอบของการนิยามความเป็นจริง ในแง่นี้วาทกรรมคู่คล้ายกับอุดมการณ์ที่ผูกโยงกับอำนาจ

การถูกหล่อหลอมมาภายใต้วาทกรรมที่เน้นการแสดงความรู้สึกได้อย่างเสรีจะถูกเคลื่อนย้ายมาอยู่ในบริบทสังคมอำนาจนิยม มนุษย์คนหนึ่ง ๆ เป็นผลรวมของวาทกรรมหลากหลายที่อาจขัดแย้งหรือส่งเสริมกัน ลักษณะเฉพาะตัวของคนแต่ละคนเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบวาทกรรมเหล่านั้นไปในทิศทางที่แตกต่างกัน คนเราจึงสามารถสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลายได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ สิ่งสำคัญที่ทำให้การนิยามอัตลักษณ์ในสถานการณ์เฉพาะต่าง ๆ มีความเลื่อน

ไหลยืดยุ่นได้สูงคือการที่องค์ประกอบต่าง ๆ ของวาทกรรมนั้นไม่มีความจำเป็นเชิงตรรกะที่ต้องเชื่อมต่อกันเสมอไป สิ่งที่เห็นเป็นเอกภาพที่มีความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ต่าง ๆ ที่จริงแล้วก็เพียงการเชื่อมร้อยองค์ประกอบของวาทกรรมในสถานการณ์เฉพาะหนึ่ง ๆ เท่านั้น เมื่อบริบทเปลี่ยนไป คำนิยามอัตลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปด้วย

กลุ่มทฤษฎีสตรีนิยมที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) ใช้นิยามอัตลักษณ์ทางเพศเสียใหม่ อัตลักษณ์ทางเพศในทัศนะของฟรอยด์และลาโก้ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักสตรีนิยม ในแง่ที่ทั้งสองคนเห็นว่าอัตลักษณ์ความเป็นหญิงไม่มีแก่นแกนของตัวเอง ผู้หญิงเป็นได้แก่ผู้ที่ขาดแคลนสิ่งที่ผู้ชายมี ดังนั้นผู้หญิงสามารถนิยามตนเองได้ก็โดยเพียงสัมพันธ์กับผู้ชายเท่านั้น เช่น เป็นเมียหรือเป็นแม่ ในทางตรงกันข้ามกลุ่มสตรีนิยม เช่น ลูซ อิริกาเรย์ (Luce Irigaray) ให้ความเห็นว่าควรสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงขึ้นมาใหม่ โดยไม่ต้องไปนิยามสัมพันธ์กับความเป็นชาย เพราะความเป็นหญิงชายเป็นแบบแผนที่ต่างกันของแนวโน้มนั้น ซึ่งไม่ได้เกาะติดอยู่กับความแตกต่างทางสรีระ

กลุ่มนักคิดแนวหลังสมัยใหม่ยังชี้ให้เห็นถึงความหมายอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นทางสังคม โดยเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ คือ จากระบบโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการหุบยืมผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนหลากหลาย ซึ่งนำไปสู่การเสนอค่านิยมทางวัฒนธรรมและแบบแผนชีวิตแบบใหม่ ๆ ขึ้นมา โครงสร้างพื้นฐานของระบบโลกาภิวัตน์และพลวัตทางวัฒนธรรม การสร้างภาพอัตลักษณ์กลายเป็นส่วนสำคัญของระบบบริโภคนิยม อีกปัจจัยหนึ่ง คือ การปฏิวัติระบบสื่อสาร โลกทั้งโลกถูกทำให้รู้สึกว่าจะเล็กหรือแคบลง ในมิติเวลาและสถานที่ เราติดต่อกับใครสักคนที่ไม่เคยรู้จักไม่เคยพบเห็นมาก่อนบนจอคอมพิวเตอร์ อาณาจักรไซเบอร์เป็นชุมชนนามธรรม (Abstract Community) ความเป็นนามธรรมนี้รวมถึงการดึงปัจเจกออกจากการผูกติดอยู่กับสิ่งที่ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นตัวแปรทางเพศ ชนชั้นชาติพันธุ์ ในโลกไซเบอร์คุณสามารถเป็นใครหรืออะไรก็ได้ คุณสามารถลบตัวตนเก่า ๆ และสร้างตัวตนใหม่ในชื่อที่ไม่มีใครรู้จักได้พบหรือได้เห็น เป็นตัวตนในจินตนาการล้วน ๆ (Disembodied Self)

พลังโลกาภิวัตน์พยายามสร้างลักษณะการครอบงำเชิงโครงสร้าง ครอบงำของทุนทำให้เกิดพัฒนาการจากการรวมศูนย์ทางอำนาจเศรษฐกิจการเมืองไปสู่การกระจายศูนย์อำนาจหลายขั้ว อัตลักษณ์ในยุคสมัยใหม่คือการครอบงำทางวัฒนธรรมทำให้เกิดความเหมือนในแบบค่านิยมและการบริโภค (Cultural Homogeneity) เมื่อมาถึงจุดหนึ่งพลังดังกล่าวก็ไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในระบบได้ นอกจากความขัดแย้งภายในโครงสร้างเศรษฐกิจทุนนิยมเองแล้ว ยังมีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมภายในสังคมพหุวัฒนธรรมด้วย ผู้คนที่เหนื่อย

หน่วยกับแรงบีบคั้นของบริโคโนียม เริ่มมองหาทางเลือกใหม่ ๆ ทางหนึ่งคือการหวนกลับไปหาอดีต (Traditionalism) หรือมิฉะนั้นก็แสวงหาทางเลือกในกระแสวิพากษ์ทุนหลากหลายแบบในวัฒนธรรมหลังสมัยใหม่

การก่อรูปของอัตลักษณ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ปัจเจกมีมิติที่คาบเกี่ยวซ้อนทับกัน อัตลักษณ์ในสังคมคืออัตลักษณ์ที่เน้นอุดมการณ์ปัจเจกนิยมภายในวิถีชีวิตทุนนิยมบริโคโนซึ่งเปิดกว้างต่อการพบปะผสมผสานทางวัฒนธรรม การเปิดกว้างทางวัฒนธรรมนี้เองทำให้เป็นฐานของการเกิดอัตลักษณ์ที่เรียกว่า Substantive Identity หมายถึง อัตลักษณ์ที่นิยามตนกับระบบคุณค่าอะไรบางอย่าง เช่น คุณค่าทางศาสนา ความเป็นชาติพันธุ์ หรือหลักการทางสิ่งแวดล้อมนิยมได้ จะเห็นว่าการนิยามกับระบบคุณค่าดังกล่าวเป็นทั้งฐานของอัตลักษณ์ปัจเจกและอัตลักษณ์ทางสังคม มันสามารถขยายวงจากระดับปัจเจกออกไปเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งอาจมีกิจกรรมปะทะประสานกับรัฐชาติต่าง ๆ เช่น ขบวนการของกลุ่มศาสนาใหม่ ๆ

อัตลักษณ์แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (Individual Identity) และอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) อัตลักษณ์ร่วมเกิดจากการมีความทรงจำร่วมของสังคม อันเป็นความทรงจำที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความทรงจำและประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการคัดสรรและตีกรอบอดีตเพราะประวัติศาสตร์เกิดขึ้น โดยการรวบรวมตามแนวทางของรัฐหรือชนชั้นสูง ผ่านการวิเคราะห์และวิพากษ์เพื่อนำเสนอประวัติศาสตร์นั้น โดยผ่านภาษา เพื่อให้ก่อตัวเป็นภาพตัวแทนของอดีตที่ทุกคนในกลุ่มชนมีอยู่ร่วมกันและก่อให้เกิดการพัฒนาไปเป็นอัตลักษณ์ร่วม ซึ่งจะทำให้เกิดความสงบในการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนและไม่สามารถแยกออกจากสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มสังคมได้

กลุ่มของชาวบ้านหรือกลุ่มของประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะต้องมีอัตลักษณ์ร่วมอย่างเดียวกันอย่างน้อยที่สุดหนึ่งอย่าง ซึ่งลักษณะร่วมนี้จะเป็นอย่างใดก็ได้ เช่น อาชีพ ภาษา ศาสนา ฯลฯ แต่สิ่งที่สำคัญคือกลุ่มที่มีลักษณะร่วมกันนี้จะต้องมีประเพณีบางอย่างซึ่งเรียกได้ว่าเป็นของกลุ่มตัวเอง โดยที่สมาชิกของกลุ่มไม่จำเป็นต้องรู้จักสมาชิกอื่น ๆ ทั้งหมด แต่เขาจะต้องรู้ว่าประเพณีอย่างนั้นเป็นประเพณีของกลุ่มตน ประเพณีเฉพาะของกลุ่มคืออัตลักษณ์ที่ทำให้กลุ่มมีเอกลักษณ์ของตัวเองที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น

ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มสังคม หรือชุมชนและอัตลักษณ์ มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก นั่นคืออัตลักษณ์เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะของชาติพันธุ์ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือหรือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนหรือกลุ่มสังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ดังนั้นประเพณีและพิธีกรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เป็นส่วนหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและมีรากฐานในชุมชน

ประเพณีหรืออดีตก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นได้เช่นเดียวกัน ประเพณีที่ถูกสร้างขึ้น โดยปกติ จะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่รู้จักกันอยู่ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมและพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์บางอย่างซึ่งมุ่ง ปลุกฝังคุณค่าและขนบธรรมเนียมบางอย่างด้วยการทำซ้ำ และประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นนั้นมักต้อง สร้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ในอดีตให้ได้เพื่อยืนยันถึงความเป็นจริง ของจริง แต่ใน บางครั้งประเพณีที่ถูกสร้างขึ้น ไม่จำเป็นต้องต่อเนื่องมาจากอดีต แต่เป็นการเกิดการแตกแยกกับอดีต ได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้นการสร้างประเพณีแล้วนำไปใช้เพื่ออธิบายหรือประกอบกรปฏิบัติทางสังคมอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคมไทย อาจก่อให้เกิดผลกระทบ เช่น ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นของคนใน กลุ่มในเชิงฐานะ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือความชอบธรรมกับสถาบัน หรือคนบางกลุ่มใน สังคมหรือเป็นการตอกย้ำค่านิยม ความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่ในสังคมนั้นแล้ว ทำให้ในหลายกรณี การ รับรู้ในเรื่องนิทาน นิยาย และความเชื่อต่าง ๆ ที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกันอาจนำไปพิจารณาให้เกิดมี การสร้างสิ่งใหม่ ๆ ประเพณีใหม่ ๆ หรือกิจการสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมาให้สอดคล้องกับความเป็นมาใน อดีตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในอนาคตอย่างมีความหมายโดยไม่ยาก

ความสำคัญของชุมชนและอัตลักษณ์ได้สร้างส่วนประกอบทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ที่ช่วยสนับสนุนสิ่งเหล่านี้ เช่น ความทรงจำของการเสียดสีในอดีต ความทรง จำในชัยชนะ ความทรงจำในเรื่องของวีรกรรมในอดีต ได้ผลักดันความรู้สึกของการเชื่อมโยงตนเอง กับคนรุ่นก่อน ประเพณีและพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและมีรากฐานใน ชุมชน

สำหรับในงานวิจัยนี้จะใช้อัตลักษณ์ในความหมายที่ว่า อัตลักษณ์ เป็นลักษณะเฉพาะที่ แสดงถึงความเป็นตัวตน หรือสิ่งซึ่งแสดงถึงลักษณะทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนอันเกิดจากการมี ปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทำให้สมาชิกใน สังคมต้องพยายามปรับตัวและดำรงตนให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและความคาดหวัง ตลอดจนกระบวนการทางสังคมก่อให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ ธรรมเนียมประเพณีของ สังคม มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาและมีการพัฒนาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนใน สังคม

ในยุคปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้แบบแผนวิถีชีวิตมีแนวโน้มเป็นแบบตะวันตก หากแต่วัฒนธรรมบางอย่างยังคงความเป็นไทย แม้ว่าความเป็นไทยหรือความเป็นท้องถิ่นแบบใหม่ นั้น จะต้องเข้าถึงด้วยการซื้อหาและการบริโภค ดังนั้นวิถีที่จะทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่รอดน่าจะเป็น การนำเอาสิ่งที่เชื่อหรือผูกพันว่าเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมขึ้นมาผสมผสานเปลี่ยนแปลง ตามแต่จะเห็นสมควร ดังที่เอกวิทย์ ฌ ฌกลางได้เสนอว่าให้มีการปรับปรน คือ การปรับตัวทาง

วัฒนธรรมเพื่อก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมภายใต้ความคิดแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน และระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่การปฏิบัติการต่อต้านจากมุมมองหลัก หรือการเปลี่ยนแปลง หรือเพื่อผลประโยชน์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัว เมื่อบุคคลหรือกลุ่มคนมีการปรับตัว จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่อัตลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มจะต้องเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการที่จะดำรงรักษาอัตลักษณ์ไม่ให้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องศึกษา

ในการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี” นั้นเกี่ยวข้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ทางศาสนา ผู้วิจัยได้เลือกใช้แนวคิดอัตลักษณ์ของสำนักหลังสมัยใหม่ เนื่องจากแนวคิดอัตลักษณ์ของสำนักสมัยใหม่นั้นมีจุดอ่อนที่สำคัญ คือ

การใช้อัตลักษณ์ในทางเชื้อชาติ (Race) ของสำนักสมัยใหม่ ทำให้ความหมายของอัตลักษณ์มีลักษณะเป็นสิ่งที่มีความถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุทางพันธุกรรม มโนทัศน์นี้แฝงแนวคิดทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมแบบดาร์วิน (Social Darwinism) นั่นก็คือแบ่งกลุ่มคนเป็นเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ด้วยหลักเกณฑ์ของลักษณะทางกายภาพ ซึ่งสิ่งที่เด่นชัดมากที่สุดคือสีผิว นอกจากนี้ยังมีการจัดตำแหน่งเผ่าพันธุ์คือคนผิวขาวมีแนวโน้มจะฉลาดและมีความสามารถมากกว่าคนผิวดำ

หลังจากที่แนวคิดเรื่องเชื้อชาติถูกวิจารณ์ว่ามีอคติทางชาติพันธุ์ ทำให้สำนักสมัยใหม่หันไปใช้อีกมโนทัศน์หนึ่งก็คือแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์ (Ethnicity) อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์ก็มีแนวสารถะนิยมเชิงวัฒนธรรมซึ่งเชื่อว่าความเป็นชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคมที่มีแก่นแกนอยู่ที่ลักษณะดั้งเดิมทางวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น การมีภาษา ความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม ตลอดจนลักษณะการสืบสายตระกูลของระบบเครือญาติ การศึกษาจึงมุ่งเป้าหมายในการค้นหาสิ่งที่เป็นลักษณะแก่นแท้ดั้งเดิมและบริสุทธิ์ของชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ซึ่งสามารถคงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สังคมต่าง ๆ เนื่องจากเชื่อมั่นในลักษณะหน่วยรากเหง้าดั้งเดิม การศึกษาในแนวนี้จึงมักศึกษาเจาะลักษณะในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ค้นหารากเหง้าทางภาษา หรือการประกอบพิธีกรรมความเชื่อ การศึกษาตามแนวคิดชาติพันธุ์ของสำนักสมัยใหม่จึงยังคงหาแก่นแท้ดั้งเดิมที่เป็นสารถะที่ไม่เปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์อยู่เช่นเดิม

ดังนั้นในงานวิจัยนี้จะใช้อัตลักษณ์ในความหมายของสำนักหลังสมัยใหม่คือ อัตลักษณ์เมื่อเปรียบเทียบกับภาพพจน์ (Image) มีความแตกต่างกัน คือ ในขณะที่ภาพพจน์เป็นตัวตนที่คนอื่นมองเรา แต่อัตลักษณ์เป็นตัวตนที่เรามองตัวเอง นอกจากนี้อัตลักษณ์ในความหมายนี้ยังถือว่าเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในสังคม และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์ในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในที่นี้จึงหมายถึงลักษณะทาง

วัฒนธรรมของกลุ่มชน อันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทำให้สมาชิกในสังคมต้องพยายามปรับตัวและดำรงคนให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและความคาดหวัง ตลอดจนกระบวนการทางสังคมก่อให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ ธรรมเนียมประเพณีของสังคม มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาและมีการพัฒนาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในสังคม

แนวคิดสถาบันนิยม

ในการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจังหวัดจันทบุรี” เป็นการใช้นิยามแนวคิดสถาบันนิยมในระดับกลุ่ม (collective concept) เนื่องจากเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ทางศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่าการจะเข้าใจพัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจังหวัดจันทบุรีนั้น แนวคิดสถาบันนิยมเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่จะช่วยตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยได้เป็นอย่างดี ดังนั้นในการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดสถาบันนิยม ผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหาออกเป็น 3 หัวข้อ คือ

1. ความหมายของสถาบัน
2. แนวการศึกษาตามแนวคิดสถาบันนิยมใหม่
3. แนวการศึกษาตามแนวคิดสถาบันนิยมเก่า

1. ความหมายของสถาบัน

คำว่า Institution มาจากคำฝรั่งเศส Institution ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า Institutionem ที่มีรากเหง้าอยู่ที่คำว่า Stature คำว่า Stature หมายถึง การก่อตั้ง (Establish) หรือสถาปนาขึ้น (Found) ส่วนรากศัพท์ของคำว่าสถาบัน ในภาษาไทยที่มาจากภาษาบาลีนั้น พุทธทาสภิกขุได้แปลรากศัพท์ที่ว่าสถาบัน แปลว่า ตั้งมั่น หมายถึง สิ่งที่มีความมั่นคง ตั้งมั่นอยู่ในจิตใจของคนทุกคน ดังนั้นพุทธทาสภิกขุจึงมองสถาบันเป็นนิสัยของคนในสังคม (สมเกียรติ วันทะนะ, ม.ป.ป.; พุทธทาสภิกขุ, 2532, หน้า 162)

การมองความหมายสถาบันตามรากศัพท์เช่นนี้ไม่ใช่แนวคิดสถาบัน ซึ่งวิทยานิพนธ์นี้ให้ความสนใจ คือแนวคิดสถาบันทางสังคม (Social Institution) สถาบันในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมนั้นมีนักวิชาการให้ความหมายไว้ต่าง ๆ ดังนี้

สถาบัน คือ รูปแบบของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างมีคุณค่าและมั่นคง สถาบันในความหมายของฮันติงตัน (Huntington) มีความเชื่อมโยงกับองค์การกลางคือองค์กร องค์กรจะมีความเป็นสถาบันมากน้อยแค่ไหนขึ้นกับระดับการพัฒนาสถาบัน ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่องค์กร

ทั้งหลายและระเบียบวิธีต่าง ๆ ได้มาซึ่งคุณค่าและความมั่นคง (ฮันดิงตัน, 2525, หน้า 27)

สถาบันเป็นแบบแผน พฤติกรรมของปัจเจกชน และกลุ่มที่มีความมั่นคง (Dye, 1972, p. 21)

สถาบันเป็นแบบแผนการปฏิบัติที่พัฒนาขึ้นมาจนเป็นความเคยชิน เพื่อช่วยในการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสะดวก ไม่ต้องเสียเวลาให้ความคิดตัดสินใจทุก ๆ ครั้งที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์แบบเดียวกัน (สุทัศน์ เศรษฐ์บุญสร้าง, 2528, หน้า 171-175)

สถาบันในความหมายกว้าง ๆ หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ ประเพณี หรือแบบแผนวิธีการที่ถือปฏิบัติกันอย่างเป็นระบบ ตามความหมายนี้สันดานในตัวเราก็คือว่าเป็นสถาบัน (สุทัศน์ เศรษฐ์บุญสร้าง, 2528, หน้า 171)

สถาบัน หมายถึง กฎระเบียบต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น โดยองค์การที่เป็นทางการ (Zucker, 1987, pp. 443-464) และครอบคลุมถึงธรรมเนียมปฏิบัติ หรือความเชื่อที่สร้างโดยกลุ่มที่ไม่เป็นทางการด้วย เช่น กลุ่มวิชาชีพเฉพาะอื่น กลุ่มผลประโยชน์และการรวมตัวของประชาชนเพื่อแสดงความคิดเห็นด้วย (Scott, 1987)

สถาบัน หมายถึง กฎเกณฑ์ (Rules of Game) ที่ใช้เป็นกติกาในความสัมพันธ์ของสังคม (สุธาวัลย์ เสถียรไทย, 2543, หน้า 270)

สถาบัน หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์ด้วยกันทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ตัวอย่างเช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การแบ่งสรรรายได้ ระบบกรรมสิทธิ์ และระบบการแลกเปลี่ยน เป็นต้น นอกจากนี้คำว่าสถาบัน ยังหมายถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง สังคม จิตวิทยา และด้านอื่น ๆ ในสังคมมนุษย์อีกด้วย (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ม.ป.ป.)

สถาบัน หมายถึง ระบบของกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ตรึงแน่นและดั่งมั่น เพื่อช่วยในการสร้างแบบแผนปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม เช่น ภาษา เงินตรา ระบบมาตราวัด บริษัท (Hodgson, 2002, p. 532)

เราอาจสรุปความหมายของสถาบันทางสังคมได้เป็น 2 ประเภท คือ ความหมายแคบ และความหมายกว้าง

สถาบันในความหมายแคบ หมายถึง องค์การที่เป็นทางการ (Formal Organization) ตัวอย่างเช่น ความหมายของฮันดิงตัน ฮันดิงตันได้ให้ความหมายสถาบันเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างมีคุณค่าทางสังคมและตั้งอยู่อย่างมั่นคงได้ ดังนั้นฮันดิงตันจึงได้วัดการพัฒนาจากองค์การมาเป็นสถาบัน โดยอาศัยตัวชี้วัด ดังนี้ (ฮันดิงตัน, 2525)

1. ความสามารถในการปรับตัว (Adaptability) ความสามารถในการปรับตัวขององค์กร หมายถึง การที่องค์กรไม่ได้ดำรงอยู่อย่างแข็งทื่อ (Rigidity) โดยวัดจากอายุที่สถาบันก่อตั้งมาได้ จำนวนผู้นำที่สืบทอดอำนาจว่ามีอยู่ที่รุ่น และการปรับหน้าที่ใหม่ขององค์กรนั้น

2. ความซับซ้อนขององค์กร (Complexity) ความซับซ้อนขององค์กรวัดจากจำนวนและรูปแบบของหน่วยงานภายในองค์กรที่ขยายตัวมากขึ้น อันจะทำให้องค์กรไม่ใช่เป็นเพียงการจัดกรอย่างเรียบง่ายทั่ว ๆ ไป ซึ่งความซับซ้อนยังหมายถึงการทำให้องค์กรตั้งมั่นคงอยู่ได้ด้วย

3. ความเป็นอิสระ (Autonomy) องค์กรที่จะพัฒนาเป็นสถาบันได้นั้นจะต้องมีความเป็นตัวของตัวเองในการตัดสินใจ โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้อื่น

4. ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (Coherence) หมายถึงความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกภายในองค์กร

สถาบันในความหมายแคบในฐานะองค์กรที่เป็นทางการ ยังสามารถระบอบองค์ประกอบของสถาบันออกได้เป็น 2 ส่วน คือ องค์ประกอบด้านนามธรรมและรูปธรรม (สมเกียรติ วัฒนะ, 2535, หน้า 74-76)

องค์ประกอบด้านนามธรรมของสถาบัน ได้แก่ ความคิดหรืออุดมการณ์ ตัวบุคคลหรือสมาชิกและความสัมพันธ์ โดยต่อต้านด้านรูปธรรม ได้แก่ ตัวบุคคลหรือสมาชิก กฎกติกาที่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมถึงวัสดุอุปกรณ์และอาคารสถานที่

องค์ประกอบของสถาบันแบ่งตามแนว Malinowsky (ฮันดิงตัน, 2525)

1. บุคลากร (Personel) : มีใคร จำนวนเท่าไร
2. กฎบัตร (Charter) : จุดมุ่งหมายของสถาบัน
3. ปทัสถาน (Norms) : กฎเกณฑ์ในการประพฤติกของคนที่อยู่ร่วมกัน
4. กลไกทางวัตถุ (Material Apparatus) : มีเครื่องมือที่จะใช้ในแผนปฏิบัติให้บรรลุ

เป้าหมายอะไร้าง

5. กิจกรรม (Activity)

6. หน้าที่ (Function) : กิจกรรมของสถาบันตอบสนองความต้องการอะไรของมนุษย์

ในการพิจารณาสถาบันทางสังคมในความหมายแคบนี้ได้มีนักวิชาการพยายามแบ่งแยกระหว่างความหมายขององค์กรทั่วไปและความหมายของสถาบันออกจากกัน เนื่องจากองค์กรนี้อาจจะถือได้ว่าเป็นเพียงสถาบันในรูปแบบพิเศษที่มีลักษณะสำคัญ คือ

1. มีเกณฑ์ในการสร้างขอบเขตขององค์กรตัวเอง และแยกสมาชิกขององค์กรออกจากคนที่ไม่ใช่สมาชิกได้ เช่น สมาคม ก็จะมีการระบุถึงคุณสมบัติของสมาชิก

2. มีหลักการเกี่ยวกับอำนาจสูงสุดว่าใครจะเป็นผู้นำ มีอำนาจในตำแหน่ง เช่น การ

กำหนดนโยบายต้องมาจากคณะกรรมการของสมาคม มีสายการบังคับบัญชาที่บ่งบอกถึงความรับผิดชอบของบุคลากรภายในองค์การ (Hodgson, 2002)

ส่วนสถาบันในความหมายกว้างนั้นจะมุ่งเน้นที่ความเป็นกฎกติกาในความสัมพันธ์ทางสังคม ตัวอย่างเช่น ความหมายของนอร์ท (North) หรือฮอดจสัน (Hodgson) ซึ่งเป็นตัวแทนของนักวิชาการในความหมายนี้ นอร์ทให้ความหมายสถาบันอย่างสั้น ๆ ว่าเป็นกฎกติกา (Rules of the Game) ส่วน ฮอดจสันเห็นว่าสถาบันไม่ใช่กฎกติกา (Rules) โดยตัวมันเอง แต่เป็นระบบของกฎกติกาทางสังคม (Social Rule-systems) กล่าวคือฮอดจสันมองว่าสถาบันทางสังคมเป็นระบบของกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ตรงแน่นและตั้งมั่นคงอยู่ได้ ช่วยให้เกิดแบบแผนในปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน (Hodgson, 2002)

นอกจากนี้ฮอดจสันได้แยกความหมายของสถาบันออกจากองค์การทางสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบพิเศษของสถาบันตามความหมายแคบ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และยังสามารถแยกสถาบันออกจากโครงสร้างสังคม เนื่องจากโครงสร้างสังคมเป็นกลุ่มของความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยสิ่งที่เป็นกฎเกณฑ์ และสิ่งที่ไม่ใช่กฎเกณฑ์ เช่น โครงสร้างประชากร เป็นโครงสร้างสังคมที่ไม่ได้ประกอบด้วยกฎเกณฑ์ทางสังคมใด ๆ แต่มีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของประชากรในวัยต่าง ๆ ได้แก่ วัยเด็ก วัยทำงาน และวัยชรา (Hodgson, 2002)

แนวคิดสถาบันในความหมายกว้างนั้นเป็นแนวคิดที่ใช้ในสำนักสถาบันนิยม แนวคิดของสถาบันนิยมได้แบ่งออกเป็น 2 แนวคิดใหญ่ คือ สถาบันนิยมเก่าและสถาบันนิยมใหม่ จุดร่วมที่ทั้งสองสำนักย่อยมีร่วมกันก็คือการให้ความหมายของสถาบันว่าเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม (Hodgson, 2002)

2. แนวทางการศึกษาสถาบันนิยมใหม่

ถึงแม้ว่าสำนักสถาบันนิยมเก่าและใหม่จะให้ความหมายสถาบันในแนวกว้างร่วมกันว่าเป็นเรื่องของกฎกติกาในสังคม แต่แนวคิดทั้งสองต้องมีความแตกต่างในการวิเคราะห์สถาบันทางสังคม เนื่องจากมีฐานคิดทางทฤษฎี (Assumption) ที่ต่างกัน คือ

ฐานคิดของสำนักสถาบันนิยมใหม่ ส่วนใหญ่จะรับอิทธิพลจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก มีฐานคิดที่สำคัญ คือ

1. มีความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ว่าเป็นผู้กระทำการที่มีพฤติกรรมแสวงหาผลประโยชน์สูงสุด (Rational Economic Man)
2. ให้ความสำคัญต่อกระบวนการที่มุ่งไปสู่สภาพที่มีการสมดุล (Equilibrium State)

3. การละเลยปัญหาการขาดข้อมูลในการตัดสินใจ เราพบว่ามีนักคิดแนวสถาบันนิยมใหม่บางคน เช่น ฮาเย็ค (Hayek) กลับเป็นผู้วิจารณ์แนวคิดนีโอคลาสสิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานคิดประการที่สอง คือการวิจารณ์ทฤษฎีที่มุ่งสู่ดุลยภาพโดยทั่วไป (Equilibrium Theory)

จากฐานคิดของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ได้มีนักคิดที่เป็นตัวแทนแนวสถาบันนิยมใหม่ เช่น Douglass North, Andrew Schotter, Oliver Williamson ได้สร้างฐานคิดร่วมกัน อย่างไรก็ตามในการวิจัยนี้จะไม่ใช้แนวการศึกษาตามแนวคิดสถาบันนิยมใหม่ เนื่องจากฐานคิดของสถาบันนิยมใหม่มีจุดอ่อนที่ไม่เหมาะในการศึกษาพัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี ดังนี้ (Hodgson, 2002)

1. การมองธรรมชาติของปัจเจกชนว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดคุณสมบัติมาแล้วอย่างตายตัว (Taking individuals as given) การมองปัจเจกชนเช่นนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกตั้งแต่จอห์น ล็อก เป็นต้นมา เนื่องจากในการสร้างทฤษฎีเสรีนิยมนับว่าเป็นการวางเสาหลักบนแนวคิดปัจเจกชน ในลักษณะที่จะทำให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกำหนดให้ปัจเจกชนมีลักษณะที่แน่นอนตายตัวบางอย่าง

การมองปัจเจกชนว่ามีลักษณะที่ตายตัวนั้นเป็นการมองปัจเจกชนแบบสาร์ตละนิยมตามแนวสำนักสมัยใหม่ ซึ่งไม่เอื้อต่อการวิเคราะห์ในทางวัฒนธรรมที่มองว่าปัจเจกชนเป็นผลผลิตทางสังคม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของสังคม

2. วิธีวิทยาแนวปัจเจกชนนิยม สำนักสถาบันนิยมใหม่ตั้งอยู่บนวิธีวิทยาของปัจเจกชนนิยม คือ การอธิบายสังคมโดยรวม โดยอาศัยฐานจากพฤติกรรมของปัจเจกชน เช่น ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สำนักสถาบันนิยมใหม่จะอาศัยปัจเจกชนเป็นตัวตั้งในการอธิบาย ดังนั้นวิธีวิทยาของสถาบันนิยมใหม่จึงมีลักษณะเป็นแบบที่เรียกว่าอะตอมนิยม (Atomism) หรือการอธิบายแบบลดทอน (Reductionism)

วิธีวิทยาแนวปัจเจกชนมองว่าปรากฏการณ์ทางสถาบันและทางสังคมต่าง ๆ สามารถลดทอนการอธิบายที่พฤติกรรมของปัจเจกชนได้ทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่มีจุดอ่อน เนื่องจากพฤติกรรมของปัจเจกชนบางอย่างไม่สามารถอธิบายโดยตัวมันเองได้ แต่ต้องในบริบททางวัฒนธรรมและสถาบันมาอธิบาย นอกจากนี้วิธีวิทยาแบบปัจเจกชนนิยม ยังมีลักษณะของการวิเคราะห์แบบเสี่ยงเดี่ยว (Compartmentalization) โดยใช้ปัจเจกชนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์เพียงอย่างเดียว การวิเคราะห์เช่นนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าถ้าทำควบคู่ไปกับแนวทางการศึกษาอื่น ๆ ในทางสังคมศาสตร์ แต่ไม่ใช่ใช้เป็นเพียงวิธีเดียวในทางสังคมศาสตร์

3. พัฒนาการของสถาบัน ในการพยายามที่จะอธิบายการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดำเนินงานของสถาบันทางสังคมนั้น สำนักสถาบันนิยมใหม่มองว่าสถาบันทางสังคมเกิดขึ้นจากฐานของ

พฤติกรรมของปัจเจกชน เพื่อช่วยในการสร้างข้อจำกัดภายนอกหรือเปิดโอกาสให้ปัจเจกชนได้สามารถแสดงพฤติกรรมในสังคม ดังนั้นจากพฤติกรรมของปัจเจกชนจึงเป็นผู้สร้างสถาบันขึ้นมา แต่สถาบันไม่มีผลในการเปลี่ยนแปลงปัจเจกชนแต่อย่างใด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือนักคิดแนวสถาบันใหม่ไม่ได้ให้ความสนใจต่อประเด็นที่ปัจเจกชนถูกกำหนดโดยสถาบัน ตัวอย่างเช่น การใช้ตัวแบบทางเลือกที่สมเหตุสมผล (Rational – choice models) เราจะพบว่าในการอธิบายการเกิดขึ้นมาของสถาบันทางสังคมนั้น นักเศรษฐศาสตร์สถาบันแนวใหม่จะมีฐานคติเรื่องปัจเจกชนที่ถูกกำหนดคุณสมบัติมาแล้วอย่างตายตัว มีพฤติกรรมอยู่ในบริบทที่มีโครงสร้างแน่นอน นอกจากนี้ยังเชื่อว่ามีกติกาทางสังคมอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของแต่ละคน หรืออีกตัวอย่างหนึ่งก็คือทฤษฎีเกม ซึ่งเศรษฐศาสตร์สถาบันแนวใหม่มองว่าปัจเจกชนมีคุณสมบัติที่ตายตัว คือเป็นคนที่มุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุด และกติกาของเกม เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วตั้งแต่แรกหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสถาบันนิยมใหม่เชื่อว่าไม่สามารถจะมีเกมที่แข่งขันระหว่างกันได้ ถ้าไม่มีกติกา

ปัญหาการมองพัฒนาการของสถาบันในแบบนักคิดสถาบันนิยมใหม่ ก็คือการละเลยการวิเคราะห์การเกิดมาของสถาบัน เนื่องจากไปติดกักกว่ากฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ของสถาบันเป็นสิ่งที่มียู่แล้ว

4. แนวคิดเกี่ยวกับตลาด นักคิดสถาบันนิยมใหม่ไม่ได้มองตลาดในรูปแบบของสถาบันแต่มองว่าตลาดเป็นเสมือนอีเธอร์ ซึ่งปัจเจกชนที่มีเสรีแสดงออกถึงความต้องการและวัตถุประสงค์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือตลาดไม่ใช่เป็นเรื่องขององค์กร แต่เป็นเพียงกลุ่มของปัจเจกชนที่มีการซื้อและการขาย ทฤษฎีองค์กรธุรกิจ (The theory of the firm) ของสถาบันนิยมใหม่ยังคงได้รับอิทธิพลจากเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกค่อนข้างมาก คือความเชื่อเกี่ยวกับพฤติกรรมแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดของมนุษย์ โดยเน้นที่การลดต้นทุนให้มากที่สุด ซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งของการแสวงหากำไรสูงสุดในแนวคิดเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก

จุดอ่อนของแนวคิดตลาดของนักคิดสถาบันนิยมใหม่มองว่าตลาดเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อนแล้ว (A prior existence) กล่าวคือ มีตลาดมาตั้งแต่เริ่มต้น โดยไม่สนใจวิเคราะห์ถึงจุดกำเนิดของสถาบันตลาดว่าถูกสร้างขึ้นมาจากอย่างไร ราวกับว่าตลาดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

3. แนวทางการศึกษาสถาบันนิยมเก่า

แนวคิดสถาบันนิยมเก่าก่อตั้งโดย Thorstein Veblen, John Commons, Wesley Mitchell ในช่วงสามทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 20 แนวคิดสถาบันนิยมเก่าแตกต่างจากแนวคิดสถาบันนิยมใหม่อย่างเห็นได้ชัด เมื่อเราพิจารณาในฐานคิดทางปรัชญา เนื่องจากสำนักสถาบันนิยมเก่าตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาปฏิบัตินิยม เช่น ปรัชญาของ Charles Sanders Peirce ในขณะที่สถาบันนิยมใหม่ตั้งอยู่บนปรัชญาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ของ Descart และ Newton ดังนั้นสำนักสถาบันนิยมเก่าจึง

มองมนุษย์แตกต่างจากสถาบันนิยมใหม่ คือมองมนุษย์ว่าเป็นผู้กระทำการในเชิงสถาบัน (Institutionalized Agent) ที่ถูกขับเคลื่อนโดยนิสัยและงานประจำเป็นหลัก ในขณะที่สถาบันนิยมใหม่มองมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ

นอกจากนี้ในการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจ แนวสถาบันนิยมก็ยังรับเอาแนวคิดวิวัฒนาการของชาร์ล ดาวิน (Charles Dawin) มาใช้แทนที่แนวคิดที่เน้นคุณภาพแบบกลไกของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เนื่องจากเชื่อว่าสังคมและสถาบันทางสังคมต่างก็ผันแปรตลอดเวลา แทนที่จะสมมูลกับความเชื่อของสำนักนีโอคลาสสิก สังคมอยู่ในภาวะเคลื่อนตัวตลอดเวลา แต่ปัญหาของนักคิดผู้สร้างสำนักสถาบันนิยมเก่าก็คือการไม่ได้พัฒนาทฤษฎีอย่างเป็นระบบ เช่น ทฤษฎีอุตสาหกรรม ทฤษฎีเทคโนโลยี หรือเศรษฐศาสตร์มหภาค พวกเขาได้นำเสนอเพียงแนวทางในการศึกษา กล่าวคือ เมื่อเวبلน (Veblen) นำทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาวินมาเป็นแนวทางใหม่ในการศึกษา เวبلนได้เลือกใช้แนวคิดของชาร์ล ดาวินมาวิพากษ์วิจารณ์ เช่น การประยุกต์เรื่องการคัดเลือกสถาบันตามธรรมชาติ (National Selection of Institutions) ต่อมา คอมมอนส์ (Commons) ได้อธิบายวิวัฒนาการของสถาบันเสริมว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่เป็นการคัดเลือกตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง ส่วนมิทเชล (Mitchell) ถึงแม้ว่าได้มีคุณูปการต่อเศรษฐศาสตร์มหภาคแบบเคนส์อย่างมาก แต่ก็ยังไม่สามารถพัฒนาทฤษฎีสถาบันได้อย่างเป็นระบบ เนื่องจากมิทเชลได้หมกมุ่นอยู่กับเรื่องข้อมูลจนละเลยการยกระดับข้อมูลให้เป็นทฤษฎี กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้ก่อตั้งสำนักสถาบันนิยมเก่าสามารถสร้างความสำคัญของแนวคิดเรื่องสถาบันในการวิเคราะห์ และประยุกต์ใช้เศรษฐศาสตร์เชิงวิวัฒนาการได้เป็นผลสำเร็จ แต่ยังทำงานในลักษณะของเชิงพรรณนาจนไม่สามารถพัฒนาทฤษฎีของสถาบันนิยมเก่าได้ (Hodgson, 2002, pp. 529-530)

จุดคิดในการศึกษาตามการศึกษาของสถาบันนิยมเก่านั้นมีลักษณะร่วมกันที่สำคัญ คือ (Hodgson, 2002)

1. การมองมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการของสถาบันทางสังคม โดยถูกขับเคลื่อนจากนิสัย และสิ่งที่ทำเป็นประจำ แนวคิดผู้กระทำการในเชิงสถาบันเกิดจากการวิจารณ์แนวคิดสัตว์เศรษฐกิจของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เวبلนมองว่าการมองมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจนั้น เป็นการมองธรรมชาติของมนุษย์ที่ผิดพลาดว่ามนุษย์เป็นเพียงนักเสพสุขที่ถูกกำหนดได้อย่างตายตัวตามธรรมชาติ และการมองเช่นนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญอย่างเพียงพอต่อบทบาทของสถาบันและวัฒนธรรมในการหล่อหลอมความเชื่อ และค่านิยมของปัจเจกชน ดังนั้นเวبلนจึงได้เสนอการมองมนุษย์ในอีกแนวทางหนึ่ง โดยย้าถึงพฤติกรรมที่เป็นไปตามนิสัย ดังนั้นการกระทำของปัจเจกชนจึงได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์ของคนในลักษณะที่เป็นสถาบัน แนวคิดมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการเชิงสถาบันของเวبلนได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยมของอเมริกัน เช่น เพียซ

(Peirce) เนื่องจากเพียงมองว่านิสัยของมนุษย์ไม่ใช่เพียงเป็นตัวที่ก่อให้เกิดความเชื่อ แต่ความเชื่อในตัวของมันเองนั้นก็คือนิสัยนั่นเอง ดังนั้นเพียงจึงให้ความสำคัญต่อนิสัยและประเพณีทางสังคม แทนที่การใช้เหตุผล การรับรู้ และการใช้ประสาทสัมผัส ตามแนวทฤษฎีของเหตุผลนิยม และประสบการณ์นิยมตามลำดับ แนวคิดเรื่องนิสัยและความเชื่อของเพียชนำไปสู่กระบวนการเชื่อมโยงระหว่างความเคยชินในการปฏิบัติ คือนิสัยและความเคยชินในการคิด ซึ่งสถาบันทางสังคมจะเป็นตัวสร้างความเคยชินในการคิดและการปฏิบัติของมนุษย์ กล่าวโดยสรุปแล้ว นิสัย (habit) และสิ่งที่มนุษย์ทำประจำ (Routine) เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมนั่นเอง

2. ธรรมชาติของสถาบัน สถาบันนิยมกำหนดว่าสถาบันทางสังคมที่เป็นระบบของกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ตรึงแน่นและตั้งมั่นคงอยู่ได้ ช่วยให้เกิดแบบแผนในปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน จากความหมายของสถาบันนี้เราจึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ธรรมชาติของสถาบันว่าทำไมสถาบันถึงสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม สถาบันจัดแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนอย่างไร ที่ว่ากฎเกณฑ์ทางสังคมที่ตรึงแน่นและตั้งมั่นคงอยู่ได้ในระดับไหนจึงจะเรียกว่าเป็นสถาบัน

การดำรงอยู่ของสถาบันนั้นบางส่วนเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าสถาบันทำให้คนมีพฤติกรรม ซึ่งคนอื่นคาดหวังได้ แต่ถ้ากล่าวโดยทั่วไปแล้วอาจพูดอีกอย่างได้ว่าสถาบันช่วยทำให้ความคิด ความคาดหวัง และกิจกรรมของคนมีระเบียบแบบแผน โดยสถาบันจะกำหนดความคงเส้นคงวาในการทำกิจกรรมของมนุษย์ ดังนั้นถึงแม้สถาบันจะเกิดขึ้นจากมนุษย์ แต่เราไม่สามารถที่จะลดทอนสถาบันให้เป็นเรื่องของปัจเจกชนได้ เพราะสถาบันมีทั้งด้านที่ขบจำกัดพฤติกรรมของคน ในขณะที่เดียวกันก็เปิด โอกาสให้คนมีพฤติกรรมด้วย กล่าวโดยสรุปแล้วการดำรงอยู่ของสถาบันสังคมนั้น สถาบันต้องทำหน้าที่บางอย่างที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนได้

การจัดแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนโดยสถาบันนั้น เกิดจากการที่สถาบันสามารถชี้นำหล่อหลอมและกระตุ้นพฤติกรรมของปัจเจกชนได้ การกำหนดของสถาบันที่มีต่อชีวิตมนุษย์ มีฐานคิดมาจากวัฒนธรรมทางสังคม เนื่องจากวัฒนธรรมทางสังคมมีความเชื่อมโยงกับการสร้างนิสัยของคน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเกิดสถาบันทางสังคม

ดังนั้นอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแนวคิดสถาบันนิยมให้ความสำคัญต่อปัจจัยทางวัฒนธรรม ในแง่ที่เป็นพื้นฐานของสถาบันทางสังคม

ในการก่อรูปสถาบันทางสังคมนั้นจำเป็นที่จะต้องทำให้กฎกติกาได้รับการยึดถือจากประชาชน การยึดถือกฎกติกาทางสังคม เนื่องจากมนุษย์เลือกที่จะปฏิบัติตามกฎกติกาดังกล่าวเป็นประจำ ที่เป็นเช่นนี้ก็เกี่ยวโยงจากการทำหน้าที่ทางสังคมของสถาบันว่าได้ก่อประโยชน์ให้กับชีวิตมนุษย์ในสังคมมากน้อยแค่ไหน

3. การเปลี่ยนแปลงของสถาบัน (Institutional Change) โดยทั่วไปนักวิชาการจะมีความเข้าใจผิดว่านักวิเคราะห์แนวสถาบันนิยมเก่ามักมองภาพสถาบันในเชิงสถิต (Static) ว่าสถาบันเป็นเรื่องของนิสัยและสิ่งที่ทำเป็นประจำโดยไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในขณะที่เดียวกันมักจะนำฐานคิดแบบนีโอคลาสสิก ที่เน้นเรื่องความสมดุลเป็นกลไกภายใต้ระบบปิดมาเป็นฐานคิดของกลุ่มสถาบันนิยมเก่า แต่ในความเป็นจริงแล้วแนวคิดแบบสถาบันนิยมเก่ามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับความเข้าใจผิดดังกล่าว กล่าวคือ ตัวแทนความคิดของสถาบันนิยมเก่า อย่างเช่น จีเบลน ได้เสนอความคิดว่าธรรมชาติของมนุษย์มีแนวโน้มที่ชอบการทดลองและสร้างสรรค์นวัตกรรม ดังนั้นมนุษย์จึงมักสร้างสิ่งใหม่เสมอ อันเป็นลักษณะที่เราเรียกว่าพฤติกรรมการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ของมนุษย์

นอกจากนี้แนวคิดของสถาบันนิยมเก่าจึงมีความแตกต่างจากแนวคิดเรื่องระบบที่มุ่งสู่สมดุล (Equilibrating System) ของนีโอคลาสสิกอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากแนวคิดสถาบันนิยมเก่ามองระบบในลักษณะระบบเปิด คือสถาบันเป็นระบบที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับระบบการเมือง สังคม และสภาพ ในแง่นี้เมื่อพิจารณากระบวนการทางเศรษฐกิจจึงเป็นกระบวนการที่ได้รับแรงกระตุ้น ซึ่งมีผลต่อสถาบันทั้งเชิงลบและเชิงบวก สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้สถาบันเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว ตามฐานคิดของนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เราจึงกล่าวได้ว่าการวิเคราะห์แนวสถาบันนิยมเก่าให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาบันอย่างยิ่ง

นักคิดสถาบันนิยมเก่าได้นำความคิดเรื่องวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสถาบัน โดยเรียกว่าศาสตร์แห่งวิวัฒนาการ (Evolutionary Science) ศาสตร์แห่งวิวัฒนาการตามที่จีเบลน ได้เสนอนั้นหมายความว่า

“ชีวิตของมนุษย์ในสังคมก็เป็นเช่นเดียวกับชีวิตของสิ่งมีชีวิตเผ่าพันธุ์อื่น ก็คือการต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ดังนั้นชีวิตของมนุษย์จึงเป็นกระบวนการของการปรับตัวที่เลือกได้ (Selective Adaptation) วิวัฒนาการของโครงสร้างสังคมก็เป็นกระบวนการของการเลือกสรรสถาบันตามธรรมชาติ” เนื่องจากสังคมและสถาบันทางสังคมต่างก็ผันแปรตลอดเวลา แทนที่จะสมดุลตามความเชื่อของพวกนีโอคลาสสิก สังคมอยู่ในภาวะเคลื่อนไหวตลอดเวลา นักสถาบันนิยมจึงไม่เห็นด้วยกับทัศนะแบบตายตัว (Hodgson, 2002, p. 533; แล คิลกิวทรีตัน, ม.ป.ป., หน้า 62)

จากแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการเราจึงสามารถสรุปได้ว่าสถาบันทางสังคมนั้นมีจุดกำเนิด มีการเติบโตขยายตัว มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ตลอดจนถึงมีการเสื่อมสลายไปด้วย กล่าวคือ (Hodgson, 2002, pp. 111-127)

1. จุดกำเนิดของสถาบัน แนวคิดสถาบันนิยมเก่าเห็นว่าการเกิดสถาบันไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติตามแนวคิดนีโอคลาสสิก แต่มองว่าการเกิดขึ้นมาของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง

นั้น หลีกเลียง ไม่ได้ที่ต้องมีสถาบันอื่นเกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้น เช่น สถาบันทางการเงินในสังคมจะเกิดขึ้นมาได้นั้นจะต้องมีการดำรงอยู่ของระบบภาษา ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่ง เนื่องจากปัจเจกชนนั้นต้องใช้ภาษาเพื่อมีความสัมพันธ์กับคนอื่น

2. การดำรงอยู่ของสถาบัน ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าสถาบันเป็นตัวกำหนดให้ยอมรับกฎเกณฑ์ของสถาบัน โดยการสร้างผู้กระทำการที่มีลักษณะนิสัยตามกฎเกณฑ์ของสถาบัน กล่าวคือ มีกระบวนการที่เป็นกรอบในการก่อรูปลักษณะนิสัยของปัจเจกชน โดยการทำหรือการคิดอะไรซ้ำ ๆ นั้นจะนำไปสู่การสร้างลักษณะนิสัยของคน แต่ลักษณะนิสัยของคนก็ไม่ใช่เป็นพฤติกรรมโดยตัวของมนุษย์เอง แต่เป็นเพียงแนวโน้มที่จะประพฤติปฏิบัติในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตามสถานการณ์ของคนนั้น ๆ

3. การเปลี่ยนแปลงของสถาบัน ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าในขณะที่สถาบันมีผลในการจำกัดพฤติกรรมของปัจเจกชน แต่ในขณะเดียวกันปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนก็สามารถนำไปสู่รูปแบบใหม่ของสถาบันได้ ดังนั้นในการเปลี่ยนแปลงของสถาบันจึงก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนนิสัยใหม่ของคนด้วย กล่าวโดยสรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงสถาบันมีรากฐานมาจากความเชื่อในแนวคิดเรื่องระบบเปิด คือ สิ่งแวดล้อมภายนอกสถาบันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในสถาบัน

อย่างไรก็ดีวิเบลนรับแต่เพียงแนวการวิเคราะห์วิวัฒนาการของ ชาร์ล ดาวินมาใช้โดยให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ว่าเป็นกระบวนการที่มาจากเหตุ ซึ่งสะสมกันมาในอดีต (Process of Cumulative Causation) ดังนั้นจึงไม่เหมือนกับแนวคิดของชาร์ล ดาวิน โดยตรงที่มองเน้นแต่จุดสุดยอดของวิวัฒนาการ ซึ่งเป็นเรื่องหาผลลัพท์มากกว่ากระบวนการ

กล่าวโดยสรุปแล้วในงานวิจัยนี้จะใช้แนวทางในการศึกษาและแนวคิดหลักของสถาบันนิยมเข้ามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เนื่องจากแนวคิดหลักที่จะใช้ในงานวิจัยที่สำคัญ เนื่องจากจะเน้นการวิเคราะห์ในเชิงสหวิทยาการ โดยมีฐานคิดอยู่บนมิติทางวัฒนธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งจะสอดคล้องกับการศึกษาชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จันทบุรี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีฐานทางศาสนาหรือวัฒนธรรม และมีวิวัฒนาการมาเป็นเวลาถึง 300 ปี ดังนี้ (Hodgson, 2002; Brue, 1944)

1. การศึกษาแบบสหวิทยาการ

นักคิดสถาบันนิยมเก่ามีการศึกษาเป็นแบบองค์รวม แทนที่จะแยกพิจารณาเป็นส่วน ๆ การทำงานองคาพยพทั้งหมดจะเป็นที่เข้าใจไม่ได้ หากอวัยวะแต่ละส่วนถูกแยกออกมาพิจารณาราวกับไม่เกี่ยวข้องกับองค์รวมทั้งหมด กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นแค่เพียงองค์รวมผลรวมของการกระทำของปัจเจกชนแต่ละราย ที่ถูกชักนำด้วยแรงปรารถนาที่แสวงหาให้ได้มาซึ่งความมั่งคั่งทางวัตถุ ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงมีรูปแบบของการกระทำร่วมกัน ซึ่งมีอิทธิพลยิ่งใหญ่กว่าองค์รวมของส่วนประกอบแต่ละส่วน (แล คิลทวิทซ์, ม.ป.ป., หน้า 63)

2. แนวคิดใหม่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์

ในขณะที่สถาบันนิยมใหม่มองมนุษย์แบบสัตว์เศรษฐกิจตามตามฐานคิดของนีโอคลาสสิก สถาบันนิยมเก่ากลับมองธรรมชาติมนุษย์อีกแบบหนึ่ง คือมนุษย์นั้นเป็นมนุษย์ที่มีพฤติกรรมที่ถูกขับเคลื่อนโดยนิสัย และสิ่งที่ทำเป็นประจำ แต่ในบางโอกาสก็สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ได้

3. การให้ความสำคัญต่อสถาบันในฐานะที่เป็นหน่วยในการวิเคราะห์หลัก

แทนที่จะให้ปัจเจกชนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์สถาบันนิยมเก่า แต่ได้ใช้สถาบันที่ปรับตัวเองได้มาเป็นหน่วยในการวิเคราะห์หลัก สถาบันในที่นี้ไม่ใช่เป็นเพียงองค์กรรูปธรรมที่ตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น โรงเรียน คุกตะราง สหภาพแรงงาน หรือธนาคาร แต่สถาบันจะรวมถึงแบบแผนทางพฤติกรรมทางสังคมที่มีการจัดตั้งอย่างมั่นคง และได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม ดังนั้นสถาบันตามแนวคิดนี้จึงรวมถึงจารีตประเพณี ลักษณะนิสัยทางสังคม กฎหมาย วิถีคิด และวิถีชีวิต เช่น ระบบทาสและความเชื่อเรื่องทาสก็ถือเป็นสถาบัน ความเชื่อในระบบเสรีนิยมสุดขั้ว (Laissez Faire) ลัทธิสหภาพแรงงาน ระบบประกันสังคม อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียต และแนวคิดต่อต้านคอมมิวนิสต์ในอเมริกา เราอาจสรุปได้อย่างสั้น ๆ ว่า สถาบันก็คือกฎกติกาในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (Rules of Human Interaction)

4. แนวการวิเคราะห์แบบวิวัฒนาการ

สถาบันนิยมเก่ามองเศรษฐกิจเป็นระบบเปิดที่มีวิวัฒนาการตามช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ ภายใต้กรอบกระบวนการของการเป็นเหตุที่มีการสะสมมาตั้งแต่อดีต (Cumulative Causation) ดังนั้นจึงตรงกันข้ามกับการมองระบบที่เน้นดุลยภาพเป็นกลไก ในแง่ที่ว่าพิจารณาถึงความล้มเหลวทางเศรษฐกิจแล้วจึงไม่ใช่เป็นการเสียดุลยภาพตามปกติ แต่โดยตัวมันเองแล้วการล้มเหลวทางเศรษฐกิจนั้นเป็นภาวะปกติทางเศรษฐกิจ เช่น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจได้นำมาซึ่งความตกต่ำทางธุรกิจ ดังนั้นปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจจึงได้รับความสนใจตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปลายทศวรรษ 1970 ปัญหาทางเศรษฐกิจมีลักษณะที่เรียกว่ามีทั้งเงินเฟ้อและการว่างงานไปพร้อม ๆ กัน (Stagflation) และในกลางทศวรรษ 1980 พบปัญหาการขาดดุลการค้าและขาดดุลงบประมาณเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันด้วย แนวคิดสถาบันนิยมเชื่อว่ามาตรการของรัฐบาลมีความจำเป็นที่จะช่วยแก้ไข และเอาชนะความล้มเหลวทางเศรษฐกิจและภาวะขาดดุลได้

5. การมีฐานคิดในเชิงวัฒนธรรม

สถาบันนิยมเก่ามองว่าปัจเจกชนถูกสร้างและหล่อหลอมโดยวัฒนธรรมในสังคมที่มีพลวัต เช่น ระบบเศรษฐกิจจะมีพัฒนาการไปตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ดังนั้นความต้องการของปัจเจกชนจึงไม่คงที่ตายตัว แต่มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นสถาบัน

นิยมเก่าจึงปฏิเสธแนวคิดแบบประโยชน์นิยมของเจรามิน เบนทัม ที่นำมาใช้วิเคราะห์เศรษฐกิจ แต่ได้พิจารณาแนวคิดทางจิตวิทยาที่ดีกว่าของเบนทัม เช่น นักสถาบันนิยมบางคนได้นำแนวคิดของฟรอยด์ และพฤติกรรมนิยมเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์

6. แนวคิดเรื่องความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์

สถาบันนิยมเก่าแทนที่จะเชื่อเรื่องความสอดคล้องของผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม (Harmony of Interest) แต่กลับมองเห็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์อย่างรุนแรง พวกนี้ถือว่ามนุษย์โดยธรรมชาติมีลักษณะร่วมมือกัน อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม และรวมกันเพื่อผลประโยชน์ของแต่ละคน ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าวก็คือผลประโยชน์ของกลุ่ม เช่น ความขัดแย้งระหว่างธุรกิจขนาดใหญ่กับธุรกิจขนาดย่อม ผู้ผลิตกับผู้บริโภค ชาวนากับชาวเมือง นายจ้างกับลูกจ้าง ผู้นำเข้ากับผู้ผลิตภายในประเทศ ผู้ผลิตสินค้ากับนักเก็งกำไร ทั้งหมดกลางการขัดแย้งผลประโยชน์เช่นนี้ สถาบันนิยมเก่ามองว่ารัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชนและวางตัวเป็นกลาง จะเป็นตัวประนีประนอมผลประโยชน์และสามารถอยู่เหนือความขัดแย้งส่วนตัว รัฐบาลเช่นนี้จะนำไปสู่ผลประโยชน์ส่วนรวม และการสร้างประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจ (แล คิลกวินท์, ม.ป.ป., หน้า 63)

7. แนวคิดเรื่องการปฏิรูปทางการเมือง

สถาบันนิยมเก่านำเสนอทางออกของสังคมโดยการปฏิรูปประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม การปฏิรูปดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่การกระจายความมั่งคั่งและรายได้ที่เสมอภาคยิ่งขึ้นในสังคมอีกด้วย แนวคิดการปฏิรูปของสถาบันนิยมเก่าจะปฏิเสธกลไกราคาว่าไม่ใช่ตัวชี้วัดที่ดีเพียงพอในการสร้างสวัสดิการของสังคม รวมทั้งยังเห็นว่าตลาดที่ไม่มีควบคุมจะไม่ช่วยให้มีการจัดสรรทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และการกระจายรายได้ที่เที่ยงธรรม สถาบันนิยมเก่ามักจะประณามแนวคิดเสรีนิยมสุดขั้ว แต่ให้บทบาทของรัฐบาลมากขึ้นในกิจการทางเศรษฐกิจและสังคม (Brue, 1944)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิชาญ จำปีศรี และสุทวิช สุพรรณ (2519) ศึกษาเรื่องฉนวนอพยพกับความมั่นคงของชาติ เป็นการศึกษาถึงความเป็นมาของฉนวนอพยพ แผนการแนวนโยบายในทางปฏิบัติในการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์อีกวิธีหนึ่งในประเทศไทย โดยอาศัยชาวฉนวนอพยพที่เลื่อมใสลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นเครื่องมือ รวมทั้งแนวทางในการแก้ปัญหาฉนวนอพยพในประเทศไทย วิธีการศึกษาคืออาศัยจากประสบการณ์ เนื่องจากผู้เขียนเป็นข้าราชการพลเรือนฝ่ายตำรวจ ได้มีโอกาสปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับชาวฉนวนอพยพ รวมทั้งเติบโตขึ้นมาท่ามกลางชาวฉนวนอพยพ จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ที่เกี่ยวข้อง และเคยปฏิบัติงานเกี่ยวกับเรื่องฉนวนอพยพโดยตรงและเป็นเวลานาน และจากหลักฐานที่แน่นอน คือ

กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง และตำรา หรือเอกสารอ้างอิง จากการศึกษาพบว่าชาวเวียดนามอพยพเข้ามาประเทศไทย คือ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และชาวญวนอพยพที่สร้างปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติไทย คือ ญวนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย ในระหว่างปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นสงครามกึ่งเอกราชระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนาม ทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ของคนญวนในประเทศไทยนั้น ในระยะแรกก็ได้รับความช่วยเหลือจากประเทศไทยในเรื่องที่ดินเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวญวนอพยพเหล่านี้ก็จะปลูกฝังนิสัยของลูกหลานของตนให้มีความภาคภูมิใจในความเป็นญวน และค่อย ๆ แทรกวิถีชีวิต การเมือง คือลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าไปในภายหลัง สอนให้จงรักภักดีต่อประเทศเวียดนาม โดยคิดว่าแผ่นดินไทยเป็นเพียงที่อาศัยอยู่ชั่วคราว เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพเท่านั้น ทางด้านการควบคุมและการปกครองญวนอพยพในไทย จะพบว่านโยบายของรัฐบาลไทยที่ปฏิบัติต่อคนญวนอพยพนั้นไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เพราะฝ่ายปกครองไม่สามารถที่จะสกัดกั้นการดำเนินการทางการเมืองที่เป็นไปในลักษณะที่ต่อไปว่าเป็นกรบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศไทยได้ เช่น ญวนอพยพที่ลือมีไว้ในคอมมิวนิสต์ การติดต่อกับขบวนการเวียดมินห์กับฝรั่งเศส

สุคติ จันทวิมล (2541) ศึกษาเรื่องเวียดนามในเมืองไทย เป็นการศึกษาในเชิง

ประวัติศาสตร์ โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร ไม่สามารถทำการวิจัยในภาคสนามได้ เนื่องจากในระยะนั้นรัฐบาลไทยกำลังมีปัญหาตึงเครียดทางการเมืองเกี่ยวกับเวียดนามอพยพ และดำเนินการต่อต้านนโยบายแผ่ลัทธิจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ของสาธารณรัฐประชาชนเวียดนามในเมืองไทย เมื่อไปสัมภาษณ์ชาวเวียดนามในหลาย ๆ แห่ง ก็ไม่ได้รับความร่วมมือ เพราะหลายคนปฏิเสธว่าตนมิได้เป็นคนเวียดนาม ผลการศึกษาพบว่าญวนเก่าที่สำรวจได้เฉพาะหมู่บ้านชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาที่ยังคงรวมกลุ่มกันอยู่มี 2 แห่งเท่านั้น คือ ตำบลสามเสน กรุงเทพฯ ฯ และที่จันทบุรี การเข้ามาในประเทศไทยสยามเริ่มตั้งแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในสมัยอยุธยา จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัวในสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวนชาวเวียดนามเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่สำคัญกลุ่มหนึ่งของประเทศ กลุ่มชาวเวียดนามที่สำคัญตามแหล่งต่าง ๆ คือ กรุงเทพฯ ฯ จันทบุรี ระยอง ชลบุรี อยุธยา กาญจนบุรี อุตรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม การเดินทางเข้ามามีเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ อพยพเพื่อลี้ภัยทางการเมืองและศาสนา และถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยศึกสงคราม ชาวเวียดนามที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้นได้เป็นแรงสำคัญของไทยในหลาย ๆ ด้าน เช่น ทำการต่อสู้ป้องกันประเทศ และช่วยก่อสร้างบ้านเมืองในสมัยก่อตั้งราชธานี ระเบียบวิธีปกครองชาวเวียดนาม คือให้จัดกลุ่มตามเชื้อชาติและศาสนาเดียวกัน โดยให้ชาวเวียดนามเป็นหัวหน้าควบคุมตนเอง เพื่อความสะดวกในการปกครอง ต่อมาเกิดปัญหา เนื่องจากการปรับปรุงระเบียบการปกครองแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับ

อำนาจปกครองหมู่บ้านญวน ว่าหมู่บ้านญวนอยู่นอกเหนืออำนาจของกระทรวงนครบาล แต่อยู่ในสังกัดกระทรวงกลาโหม เมื่อการปกครองไม่รัดกุมทั่วถึง บ้านญวนจึงกลายเป็นที่ซ่องสุมของผู้ร้ายที่หลบหนีการจับกุม และเป็นแหล่งดำเนินการทางการเมือง ต่อมาก็เกิดความยุ่งยากยิ่งขึ้นอีก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อฝรั่งเศสยึดครองตอนใต้ของเวียดนาม ได้ก็ได้เรียกร้องสิทธิปกครองชาวเวียดนามทั้งหมดในประเทศสยาม โดยตีความคำว่าคนในบังคับตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เมื่อเกิดปัญหา ก็เกิดการแทรกแซงขึ้น อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยตระหนักถึงปัญหาชาวเวียดนามในไทยมาโดยตลอดว่า ปัญหาทั้งหมดไม่ได้เกิดจากเจตนาโดยตรงของชาวเวียดนาม แต่เป็นเพราะแรงกดดันทางการเมืองภายนอกประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นไทยจึงยังคงมีทัศนคติที่ดีต่อชาวเวียดนามในประเทศไทยโดยทั่วไป

งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ศึกษาเรื่องสถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาครอบครัวญวน เป็นการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างครอบครัว ปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จหรือไม่ประสบความสำเร็จในการอบรมเลี้ยงดูบุตร การรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อครอบครัวญวนและชุมชนญวนสามแสนในปัจจุบัน โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎี คือ สถาบันสังคม หน้าที่ของสถาบันครอบครัว วัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมรอง กลุ่มชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ใช้เทคนิควิจัยหลายรูปแบบ เช่น การสังเกตหลายรูปแบบ การสัมภาษณ์หลายรูปแบบ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เจาะลึก และเทคนิควิจัยที่ใช้รวบรวมข้อมูลของชุมชน ประชากรตัวอย่าง คือ คนที่มีเชื้อสายญวนที่อพยพมาจากประเทศเวียดนามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา จากการศึกษาพบว่าครอบครัวชาวญวนทั้งรุ่นเก่า รุ่นหัวเลี้ยวหัวต่อ และรุ่นใหม่มีคู่ครองคนเดียว ครอบครัวรุ่นใหม่เลือกคู่ครองเอง ครอบครัวรุ่นใหม่ให้มรดกบุตรชายและบุตรสาวเท่ากัน ครอบครัวรุ่นใหม่แต่งงานกับคนนับถือคริสต์ศาสนา ส่วนครอบครัวรุ่นใหม่แต่งงานกับคนนอกศาสนาคริสต์และเป็นคนนอกชุมชน และครอบครัวรุ่นใหม่มีบุตรน้อย สรุปได้ว่าปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวญวนประสบความสำเร็จ เพราะมีทุนทางสังคมมากกว่าครอบครัวอื่น ๆ เช่น ฐานะดี รายได้ดี การศึกษาดี มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าในรุ่นบิดามารดาปู่ย่าตายาย รวมทั้งมีบุตรน้อย และได้ถ่ายทอดค่านิยมสำคัญ ๆ ที่จะช่วยให้รุ่นลูกหลานประสบความสำเร็จในการเรียน มีอาชีพดี มีรายได้ดี และมีสถานภาพทางสังคมสูง มีครอบครัวที่เข้มแข็งมั่นคง

ธัญญาทิพย์ ศรีพนา (2548) ศึกษาเรื่องเหวี่ยงคอกเกี่ยวในประเทศไทยกับความสัมพันธ์ไทย-เวียดนาม งานวิจัยนี้เน้นการใช้เอกสาร การสัมภาษณ์ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเล่าเรื่องราว เหตุการณ์ การสังเกตการณ์ และการมีส่วนร่วมในชุมชน โดยมีการศึกษาในหลายประเด็น ประการแรกเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของชาวเวียดนามที่อพยพมาประเทศไทยทางอีสานในช่วงหลัง

สงครามโลกครั้งที่สอง ผลการศึกษาพบว่าการอพยพเข้ามาของชาวเวียดนามเกิดจากการถูกกดขี่หรือกดดันทางศาสนา ความยากจนข้นแค้น การถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึก การค้า การหนีการต่อสู้ภายในฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหนีการปราบปรามของกองกำลังฝรั่งเศสจากฝั่งลาว ประการที่สองเรื่องการได้รับสัญชาติไทยของชาวเวียดนามอพยพ ในการทำให้ชนกลุ่มนี้ได้รับการยอมรับจากรัฐและมีสิทธิเท่าเทียมกับคนไทยทั่วไป ผลการศึกษาพบว่ามักเกิดความล่าช้า เนื่องจากการปฏิรูปราชการ และการพิจารณาที่ซับซ้อนของระบบราชการไทยเอง กล่าวคือ การปรับเปลี่ยนหน่วยงานของรัฐในความคิดชอบกิจการชาวเวียดนามอพยพอันเนื่องมาจากการปฏิรูปราชการในเบื้องต้นได้นำไปสู่ความล่าช้าของกระบวนการพิจารณาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประการที่สามศึกษาชีวิตและวิถีชีวิตของชาวเวียดนามที่เขยออาศัยอยู่ในประเทศไทยและกลับไปตั้งรกรากที่เวียดนามระหว่างปี พ.ศ. 2503-2507 ผลการศึกษาพบว่าเมื่อชาวเวียดนามเดินทางกลับประเทศเวียดนาม ต้องพบกับความขัดสนทางเศรษฐกิจเนื่องมาจากสภาพสงครามเวียดนามนั้น ทำให้เกิดความอึดอัดยากลำบาก และต้องเผชิญกับความหวาดระแวงของเจ้าหน้าที่เวียดนามบางคนและบางหน่วยงาน ประการที่สี่คือนโยบายและการปฏิบัติของรัฐบาลไทยหรือหน่วยงานฝ่ายความมั่นคงของไทยต่อเวียดนามอพยพที่มีผลต่อความสัมพันธ์ไทย-เวียดนาม ผลการศึกษาพบว่าทัศนคติของรัฐบาลทหารไทยและฝ่ายมั่นคงไม่มีความไว้วางใจในชาวเวียดนามเกี่ยว เนื่องจากกลัวว่าจะเป็นภัยต่อสถาบันหลักและความมั่นคงแห่งชาติ นโยบายกดดันของรัฐบาลไทยทำให้ชาวเวียดนามอพยพเกิดความทุกข์ยากอย่างมาก ประการที่ห้าศึกษาชาวเวียดนามอพยพที่ได้รับสถานะคนต่างด้าวหรือได้รับสัญชาติไทยที่ได้สร้างสรรค์ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมให้กับสังคมไทย ประการที่หกเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของชาวเวียดนามรักชาติบนแผ่นดินไทยในการต่อต้านฝรั่งเศส ผลการศึกษาพบว่า การให้ความช่วยเหลือบางประการในด้านการเงินในการต่อต้านสหรัฐ ฯ ในช่วงสงครามเวียดนามที่มีมาจากการรัก ความหวังใยในประเทศและประชาชนพี่น้องชาวเวียดนาม โดยไม่ได้มีจุดประสงค์ในการบ่อนทำลายหรือต่อต้านประเทศไทยแต่อย่างใด

เกษมวัฒน์ เปรมกมล (2548) ศึกษาเรื่องพัฒนาการของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในจังหวัดจันทบุรี โดยได้ศึกษาความเป็นมา การดำเนินงาน และอุปสรรคของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในจังหวัดจันทบุรี สถานการณ์เมื่อจันทบุรีถูกฝรั่งเศสยึดครองระหว่าง พ.ศ. 2436-2447 การคุกคามผู้นับถือศาสนาคริสต์ในประเทศไทยซึ่งรวมทั้งจันทบุรีระหว่าง พ.ศ. 2483-2488 ความเจริญก้าวหน้าของเขตปกครองแขวงจันทบุรีที่มีคณะนักบวชหญิงชายร่วมงานแพร่ธรรม ซึ่งในปัจจุบันได้นำแผนแม่บททิศทางการอภิบาลมาแก้ปัญหาการบริหารและการปกครอง ทำให้คริสตชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง “พัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี” เรามีข้อสรุปเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่มีมาในอดีต ดังนี้

1. งานวิจัยเกี่ยวกับเวียดนามอพยพของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีเท่าที่ผ่านมามีอยู่มีเพียงชิ้นเดียว คืองานของเกษมวัฒน์ เปรมกมล (2548) งานชิ้นนี้มีจุดอ่อน คือเป็นการศึกษาในเชิงพรรณนาที่ไม่ได้วิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผลของพัฒนาการของวัดโรมันคาทอลิก นอกจากนี้ การศึกษาในเชิงพรรณนาดังกล่าวยังขาดการตรวจสอบหลักฐานในเชิงประวัติศาสตร์ ทำให้งานวิจัยเป็นเหมือนการปะติดปะต่อข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการตรวจสอบ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวกับเวียดนามศึกษาที่ไทย ส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของเวียดนามอพยพที่เข้ามาในประเทศไทย ชาวเวียดนามโพ้นทะเลรุ่นนี้มีลักษณะที่สำคัญ คือ กรอบแนวคิดในการวิจัยเป็นเวียดนามรักชาติที่เข้ามาพักอาศัยชั่วคราวในแผ่นดินไทย เพื่อหวังกลับไปแผ่นดินแม่ในประเทศเวียดนาม เช่น วิชาญ จำปีศรี และสุทวิช สุพรรณ (2519) ได้อาศัยประสบการณ์วิเคราะห์ว่าชาวเวียดนามอพยพปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเวียดนามที่จงรักภักดีต่อประเทศเวียดนาม โดยคิดว่าแผ่นดินไทยเป็นเพียงที่อยู่อาศัยชั่วคราว และพยายามปลูกฝังลัทธิคอมมิวนิสต์ในหมู่เวียดนามอพยพ เพื่อหวังดำเนินการทางการเมือง ส่วนมุสตี จันทวิมล (2541) ได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ สรุปว่าชาวเวียดนามอพยพได้อาศัยนโยบายให้ชุมชนเวียดนามปกครองตนเองมาใช้จนกลายเป็นที่ซุ่มซ่อนของผู้ร้ายหลบหนี และเป็นแหล่งดำเนินการทางการเมือง รวมถึงเป็นเงื่อนไขให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับประเทศฝรั่งเศส ส่วนธัญญาทิพย์ ศรีพนา (2548) ได้ศึกษาเวียดนามอพยพในภาคอีสานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สรุปว่าอัตลักษณ์ของชาวเวียดนามดังกล่าวมีลักษณะเป็นกลุ่มรักชาติบนแผ่นดินไทยที่คอยให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศเวียดนามในสงครามกู้ชาติ

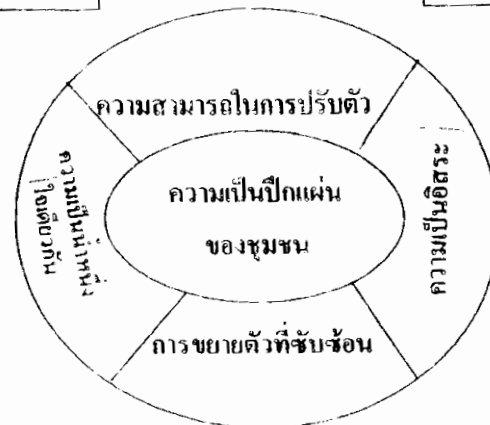
3. แนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับเวียดนามศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้พบว่าใช้วิธีการวิจัย (Research Method) เป็นตัวตั้ง ได้แก่ การใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ของวิชาญ จำปีศรี และสุทวิช สุพรรณ (2519) การศึกษาของมุสตี จันทวิมล (2541) การใช้การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาของงามพิศ สัตย์สงวน (2545) การศึกษาในเชิงคุณภาพของธัญญาทิพย์ ศรีพนา (2548) แนวทางการศึกษาดังกล่าวจึงไม่ได้แสดงถึงฐานคิดที่อยู่เบื้องหลังของวิธีการวิจัยที่เรียกกันว่าวิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology) แนวทางการศึกษาบนฐานวิธีวิทยาเป็นกระบวนการที่จะช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ การตรวจสอบค่านิยมของผู้วิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นเหตุเป็นผล และนำมาสู่การพัฒนาองค์ความรู้ที่รอบคอบมากขึ้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การนิยามความเป็นพลเมืองไทย
ในกระบวนการสร้างรัฐชาติ

การปฏิรูปคำสอนคาทอลิกตาม
สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาเป็นฐานในการพัฒนารอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี” ดังภาพที่ 1

จากกรอบแนวคิดในการวิจัยจะพบว่า การอพยพของชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาคาทอลิกมายังจังหวัดจันทบุรีเกิดจากสงครามกลางเมืองภายในประเทศเวียดนามเป็นตัวผลักดัน ซึ่งส่งผลให้ผู้นับถือคาทอลิกต้องอพยพออกจากประเทศเวียดนามมายังจังหวัดจันทบุรี

หลังจากอพยพเข้ามายังจันทบุรีแล้ว ชาวเวียดนามดังกล่าวพยายามสร้างชุมชนคาทอลิก โดยอาศัยกฎเกณฑ์ที่ใช้เป็นกติกาในความสัมพันธ์ของสังคม และการสร้างชุมชนจะสมบูรณ์ได้ต้องมีองค์ประกอบ คือ บุคลากร กฎบัตร ปทัสถาน กลไกทางวัตถุ กิจกรรม และหน้าที่

อัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีประกอบไปด้วยลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ อัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิก อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์เวียดนาม และอัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานที่เฉพาะเจาะจงในจันทบุรี

ต่อมาเพื่อสามารถดำรงอัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิกไว้ได้ เวียดนามอพยพดังกล่าวจำเป็นต้องพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี การพัฒนาความเป็นปึกแผ่นสามารถพิจารณาได้จากปัจจัย 4 ด้าน คือ ความสามารถในการปรับตัวของชุมชน ความเป็นอิสระของชุมชน ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน และการขยายตัวที่ซับซ้อนขึ้นของชุมชน

การปรับอัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีเกิดขึ้น เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมภายนอกมากระทบต่อชุมชน ชาวเวียดนามเหล่านี้ก็จำเป็นต้องปรับอัตลักษณ์ทางศาสนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การปรับอัตลักษณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีอาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นใน 2 ช่วงที่สำคัญ คือ การนิยมความเป็นพลเมืองไทยในกระบวนการสร้างรัฐชาติ และการปฏิรูปคำสอนคาทอลิกตามการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2

นิยามศัพท์เฉพาะ

อัตลักษณ์ หมายถึง เป็นลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตน หรือสิ่งซึ่งแสดงถึงลักษณะทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนอันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

ชุมชนคาทอลิก หมายถึง กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีความเชื่อศรัทธาในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

โคชินจีน หมายถึง ภาคใต้ของประเทศเวียดนาม

ชาวเวียดนามโพ้นทะเล หมายถึง ชาวเวียดนามที่อพยพจากแผ่นดินแม่ในประเทศ
เวียดนามไปตั้งรกรากอยู่ในประเทศต่างๆ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะเครือข่าย

ญวนเก่า หมายถึง ชาวเวียดนามที่เข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงช่วงก่อน
สงครามโลกครั้งที่สอง เป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในภาคกลางของไทย เช่น กรุงเทพฯ ฯ จันทบุรี อยุธยา
ส่วนใหญ่เป็นพวกนับถือศาสนาคริสต์ บางส่วนนับถือศาสนาพุทธอานามนิกาย

ญวนใหม่ หมายถึง ชาวเวียดนามที่อพยพมาจากฝั่งลาวข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งไทยในช่วง
หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นการอพยพครั้งใหญ่ที่สุดของชาวเวียดนาม